

denin mümkün olduğu durumda ikisi birden yanlış olabilir, ancak ikisi birden doğru olamaz. Alt karşıt, biri olumlu diğeri olumsuz iki tikel önerme arasındaki karşı oluş ilişkisinden ibarettir. Zorunlu ve imkânsız, maddede doğrulukları karşıt önermeler gibidir. Ancak maddenin mümkün olduğu durumda biri doğru iken diğeri doğru olduğu gibi yanlış da olabilir; fakat ikisi birden yanlış olamaz.

İçerme veya altıklık ilişkisi, tümel olumlu ile tikel olumlu ve tümel olumsuz ile tikel olumsuz önermeler arasındaki ilişki-den ibarettir. Her üç maddede (zorunlu, imkânsız, mümkün) tümelin doğruluğu veya yanlışlığı tikelin de doğru veya yanlış olmasını gerektirir. Madde mümkün olduğu takdirde tikelin yanlış olması tümelin yanlış olmasını gerektirir, fakat tikelin doğru olması tümelin zorunlu olarak doğru olmasını gerektirmez, yani tümel doğru olduğu gibi yanlış da olabilir. Ancak çelişik önermelerin doğruluk yorumu önermelerin süreti dikkate alınarak yapılırken karşıt, alt karşıt ve altıkta önermelerin maddesi göz önüne alınmadan yalnızca süretinden hareketle doğruluğu belirlenemez (Aristo, *Kitâbü'l-İbâre*, I, 118-120; Fârâbî, *Şerhu'l-İbâre*, s. 61, 65, 70, 73, 194, 221-222; İbn Sînâ, *Kitâbü'ş-Şifâ: Yorum Üzerine*, s. 43, 47, 61).

BİBLİYOGRAFYA :

Aristo, *Kitâbü'l-Makûlât* (*en-Naşşû'l-kâmil li-Manṭıki Aristû* içinde, nşr. Ferîd Cebr), Beyrut 1999, I, 76-78, 82-85; a.mlf., *Kitâbü'l-İbâre* (a.e. içinde), I, 118-120; İbnü'l-Mukaffâ', *el-Manṭık* (İbn Bihrîz, *Hudûdü'l-manṭık* içinde, nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1357 hş., s. 36-43, 45; Fârâbî, *Şerhu'l-İbâre* (nşr. W. Kutsch – S. Marrow), Beyrut 1986, s. 61, 65, 68, 70, 73, 194, 200-201, 221-222; a.mlf., *Kitâbü'l-Makûlât* (*el-Manṭık 'inde'l-Fârâbî* içinde, nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1986, I, 118-121; a.mlf., *Kitâbü'l-İbâre* (a.e. içinde), I, 149-153; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' el-Makûlât* (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî), Kahire 1959, s. 241-242, 244-245, 247-249, 253, 258-259; a.mlf., *Kitâbü'ş-Şifâ: Yorum Üzerine* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 40-48, 60-61; a.mlf., *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş., s. 24-25; İbn Hazm, *et-Takrîb li-haddi'l-manṭık* (*Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelüsî* içinde, nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1983, IV, 178-181, 200-201; Behmenyâr b. Merzûbân, *et-Tahşil* (nşr. Murtazâ Mutahharî), Tahran 1996, s. 78-80; Esirüddin el-Ebherî, *Keşfü'l-hakâ'ik fi tahriri'd-dekâ'ik* (nşr. Hüseyin Saroğlu), İstanbul 2001, s. 83-86; Ali b. Ömer el-Kâtibî, *eş-Şemsiyye* (nşr. Mehdî Fazlulah), Dârülbeyzâ 1998, s. 218; İlhan Kutluer, "Semerkandî, Muhammed b. Eşref", *DîA*, XXXVI, 477.

ALİ DURUSOY

TEKÂFÜ'

(bk. TEZAT).

TEKÂFÜ'

(التكافؤ)

Bütün delillerin eşit olması ve hiçbir görüşün diğerini geçersiz kılmaması anlamında bir cedel terimi.

Sözlükte **kef'** kökünden türeyen **tekâfû'** "iki şeyin eşit ve benzer olması" anlamına gelir. Tekâfû' edebî sanatlarda kullanıldıktan başka (bk. TEZAT) **tekâfûü'l-edille** şeklinde cedel ve münazara disiplini yer alır ve "bütün delillerin birbirine eşit olup bir görüşün diğerini geçersiz kılmaması" diye tanımlanır. Bu tezi savunanlara göre cedelî kıyasla kanıtlanan bir iddia daima başka bir cedelî kıyasla geçersiz hale getirilebilir. Tekâfûü'l-edille taraftarlarını Allah'ın varlığını inkâr edenler, nübüvvetin gerçekliğini inkâr edenler, her ikisini de inkâr edenler, Hz. Muhammed'in nübüvvetini benimsemekle birlikte hangi İslâm mezhebinin doğru olduğunun bilinemeyeceğini söyleyenler şeklinde gruplara ayırmak mümkündür. Bu iddialar daha çok bazı yahudi tabip-düşünürlerine aittir. Tekâfû' taraftarlarının öne sürdüğü delillerden biri insanın doğal olarak bulunduğu çevreye uyum sağlayıp ailesinin dinini kabul etmesidir. Kişi çevresinin etkisinden kurtulup başka bir gerçekle karşılaşma imkânı bulsa dünya ve âhiret mutluluğu için onu benimseyecektir. İkinci delil dünyada birçok dinin ve bu dinler içinde birçok mezhebin bulunmasıdır. Şayet delillerin bilinmesini sağlasaydı ne ayrı bir din ne de her dinde ayrı mezhep olurdu. İslâm mezheplerinin bile kendi aralarında 100 meselede ittifak ettikleri söylenebilir. Aynı şey felsefî doktrinler için de geçerlidir. Asırlardan beri filozoflarla kelâmcılar tarafından birçok delilin ileri sürülmesine rağmen insanlar aynı inanç ve düşünce üzerinde birleşmemiştir. Bazan bir mezhebin, bazan da bir diğerinin delili kuvvetli olabilmektedir. Bu da her delilin karşıdaki delille eşit konumda bulunduğunu ve gerçeği kanıtlamakta yetersiz kaldığını göstermektedir.

Tekâfû' düşüncesi çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Her şeyden önce nesne ve olayların gerçekliğini belirleme yolunda yapılan istidlâllerin ve bu sırada kullanılan delillerin tamamının geçersizliğini ileri sürmek mümkün değildir. Gerçek bundan ibaret olsaydı hukuk, düşünce ve dolayısıyla bilim alanında hiçbir hakikat ortaya çıkmaz, düşünce ve bilimin ürünü olan bir teknik-

ten söz edilemezdi. Felsefe doktrinleri ve dinler arasında görülen farklı anlayışlar tekâfû' düşüncesi için delil teşkil etmez. Çünkü felsefe zihinsel egzersizlerden ibaret olup gerçeklere ulaşmanın yollarına -kendi bakış açısından- ışık tutmaya çalışır. Öte yandan en büyük hakikati inkâr eden ateistlerin sayısı diğerlerine oranla çok azdır. Hayırla şer (meleklerle şeytan) arasında bir konumda bulunan insanın zihin, irade ve gönlüne havale edilen din ise önce semavî olan ve olmayan şeklinde iki gruba ayrılmalıdır. Semavî olmayan dinlerin çoğu, semavî dinin Allah nezdinde tek ve hak olan ilâhî gerçeğin büyük çapta bozulup yozlaşmış şeklidir. Dünya nüfusunun büyük bir kısmının bağlı olduğu semavî dinler monoteist niteliğini korumakla birlikte Yahudilik ve Hıristiyanlık zamanla tahrife mâruz kalmış, hak dinin son halkasını oluşturan İslâmiyet ise ilâhî dinin ilkelerini açık biçimde ortaya koymuş ve ilâhî iradenin tecellisi olarak -hiçbir zaman bozulmamak üzere- on dört asırdan beri devam ettirmiştir.

İslâm dininin 100 meselede bile ittifak edilemeyen mezheplere ayrıldığı yolundaki iddia da gerçekle bağdaşmamaktadır. Yapılan istatistiklere göre müslüman nüfusun yalnız % 1'i din dışı olup diğerleri İslâmiyet'in sınırları içindedir. Bunun belirgin kanıtlarından biri, her yıl hac mevsiminde milyonlarca hacı adayının Kâbe'de ve Arafat'ta bir araya gelmesi ve aynı iman esasları ve ibadetlerin dışındaki konularda, hatta iman ve ibadete ilişkin bazı tâli meselelerde mezheplerin kendilerine özgü anlayışları müslüman toplumların psikolojik ve sosyolojik özelliklerinin ürünü olup dini zedeleme niteliği taşımaz. İnsan hayatını onun teneffüs ettiği hava gibi saran dinin anlaşılıp yaşanmasında sözü edilen farklılıkların tabii görülmesinde yadırganacak bir şey yoktur (ayrıca bk. İbn Hazm, V, 252-270).

Mantık ilminde de kullanılan tekâfû' "kavramların ve hükümlerin birbirine benzer veya eşit olması" diye tanımlanır ve bununla iki kavramın veya hükmün anlamların düzenlenmesinde ve pratik sonuçta götüren yöntemde herhangi bir farklılık arzetmemesi kastedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), V, 252-270; Taqqiyüddin İbn Teymiyye, *Der'ü te'ârûzi'l-'aql ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1400/1980, II, 218; İbn Kemal, *er-Risâletü'l-münire*, İstanbul 1308, s. 28; *el-Mu'cemü'l-felsefi*, Kahire 1399/1979, s. 53; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefi*, Beyrut 1982, I, 331.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ